

Bedankt voor het downloaden van dit artikel. De artikelen uit de (online)tijdschriften van Uitgeverij Boom zijn auteursrechtelijk beschermd. U kunt er natuurlijk uit citeren (voorzien van een bronvermelding) maar voor reproductie in welke vorm dan ook moet toestemming aan de uitgever worden gevraagd.

Boom

Behoudens de in of krachtens de Auteurswet van 1912 gestelde uitzonderingen mag niets uit deze uitgave worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch door fotokopieën, opnamen of enig andere manier, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Voor zover het maken van kopieën uit deze uitgave is toegestaan op grond van artikelen 16h t/m 16m Auteurswet 1912 jo. Besluit van 27 november 2002, Stb 575, dient men de daarvoor wettelijk verschuldigde vergoeding te voldoen aan de Stichting Reprorecht te Hoofddorp (postbus 3060, 2130 KB, www.reprorecht.nl) of contact op te nemen met de uitgever voor het treffen van een rechtstreekse regeling in de zin van art. 16l, vijfde lid, Auteurswet 1912.

Voor het overnemen van gedeelte(n) uit deze uitgave in bloemlezingen, readers en andere compilatiewerken (artikel 16, Auteurswet 1912) kan men zich wenden tot de Stichting PRO (Stichting Publicatie- en Reproductierechten, postbus 3060, 2130 KB Hoofddorp, www.cedar.nl/pro).

No part of this book may be reproduced in any way whatsoever without the written permission of the publisher.

info@boomamsterdam.nl
www.boomuitgeversamsterdam.nl

Pygmalion

MARK KINET

Bernard is de middelste van drie broers. Vader heeft een militaristische instelling en hamert op discipline. In moeders ogen voelde hij zich amper gezien. Zijn jongensdroom gevechtspiloot te worden werd door haar ooit botweg de grond in geboord. Deze herinnering is prototypisch. Ze staat model voor talloze voorbeelden van kwetsende spiegeling die hem van harentwege te beurt vielen. Van kindsbeen af is hij een einzelgänger. In de loop van zijn psychotherapie kwam het beeld van een Un-Lucky Luke op de proppen: a poor, lonesome cowboy a long way from home.

Bernard maakt inderdaad vele verre reizen, maar is paradoxaal op zoek naar een moederland, een plaats waar hij thuis kan komen. In zijn gevoel was het sociaal gezien altijd al één tegen allen. Hij leeft geheel volgens eigen strakke principes, wars van zijn entourage. Als veertiger inmiddels, is hij nog altijd alleenstaand en woont hij opnieuw bij zijn ouders. Hij verlaat amper zijn kamer en heeft slechts via de computer met de buitenwereld contact. Hij komt al jaren wekelijks op het spreekuur, maar sinds corona verlopen onze sessies op zijn verzoek digitaal.

Een voorval van toen hij op schoolreis was naar de Alpen is al meerdere malen ter sprake gekomen. Zijn klasgenoten zaten te babbelen en te lachen op een terras. Hij keerde zich af van de groep om in zijn eentje te kunnen genieten van de koude berglucht en de besneeuwde toppen. Zijn spreken is steeds erg abstract en rationeel. Een van de hogere studies die hij uitprobeerde is wiskunde. Hij houdt van haar zuiverheid. Hij

speelt ook met de letterlijke betekenis. De 'kunde van het wissen'. Het blijkt hem dan te gaan om het uitwissen van negatieve spiegeling die hem vanwege zijn moeder ten deel viel.

In zijn lagerschoolperiode woonde aan de overkant van de straat een meisje. Ze zat vaak op de eerste verdieping achter het venster en ze glimlachte telkens als ze hem zag. Dat gaf hem een warm gevoel. In de loop van de therapie blijkt dat de beeltenis van deze jongedame (die hij op een bepaald moment zijn Mona Lisa noemde) als het ware de toon voor zijn verhouding tot vrouwen heeft gezet. Zo is hij tot op heden een fervent fotograaf. Hij maakt afdrukken van indrukken. Hij is daarbij vooral op zoek naar vrouwelijke modellen. Niet voor glamour-, noch voor mode- of erotische foto's, maar omdat hij probeert een vrouwelijk (ideaal)beeld dat hij voor ogen heeft, met medewerking van deze dames te realiseren. Of hij maakt close-ups van dames die sporten. Vrij naar Friedrich Schiller: is de mens (in dit geval: een vrouw) ooit meer authentiek dan wanneer hij (zij) zich aan of op het spel zet?

Voor zijn fotoshoots spaart hij kosten noch moeite. Hij *doet* echter niets met de foto's. Althans niets openbaars of economisch. Ze spelen enkel een rol in zijn binnenwereld. Hij trekt er zich aan op. Zelf moest ik eerder denken aan iconen: de bekende panelen uit de Grieks-orthodoxe kerk waarop de Madonna-met-kind staat afgebeeld. Tijdens onze sessies kwam mij ook vaak de titel van de speelfilm *Et Dieu créa la femme* voor de geest. Of ik dacht aan het pygmalionthema dat door de Ierse toneelauteur George Bernard Shaw werd uitgewerkt en vervolgens bij het bredere publiek door middel van de kasraker-musical *My fair lady* bekend raakte. De kunstenaar c.q. de professor wordt dan

verliefd op het beeld dat hij zelf geschapen heeft.

Pygmalion is een Cypriotische prins die door Ovidius ten tonele wordt gevoerd in zijn *Metamorfosen* (X, pp. 243-267). Teleurgesteld door zijn ervaring met slechte vrouwen is hij vrijgezel gebleven en creëert hij een ivoren beeld van een (droom van een) vrouw: Galatea. Ze is tegelijk een moeder-maagd en een geestesdochter die als een schone slaapster ontwaakt onder zijn beeldhouwende vingers. Zoals *Her* (in de gelijknamige speelfilm) is ze vooral het volmaakte product van mannelijke verbeelding.

Daarbij plaatst of ziet de man een mysterieus «iets», een *je-ne-sais-quoi* in zijn geliefde. Het is volgens Jacques Lacan de zuivere sublimatie. In zijn gevleugelde formulering: het kunst- of liefdesobject wordt verheven tot de waardigheid van het (moederlijke en incestueuze) Ding. De woorden en beelden waarmee hij haar bekleedt dienen zowel om de kloof met dit Ding in stand te houden als om ze te overbruggen. De geliefde of het kunstwerk is een droombeeld: wishful thinking of fata morgana, waarin het object (kleine a) dat het verlangen veroorzaakt lijkt schuil te gaan. Ik vertaal naar de musical. In werkelijkheid Eliza Doolittle (die er weinig toe doet), wordt ze door de taalkundige professor Henry Higgins verheven tot een beminde Hertogin met wie hij zich in de high society kan vertonen.

In de recentere speelfilm *Her* heeft het Intuïtief Operating System (dat onder de naam Samantha wordt vertolkt door Scarlett Johansson) aan één mededeling genoeg. Als romantische-brievenschrijver en hoofdpersonage Theodore Twombly (Joaquin Phoenix) iets aan zijn moeder wil vertellen, beklaagt hij er zich over dat ze steeds met een over zichzelf begint. Dit frustrert hem. Het is voor Samantha voldoende informatie

voor een naadloze afstemming, waarbij ze voortaan volledig inspeelt op al wat Theodore zegt, doet of verlangt. Een hartstochtelijke verliefdheid is het logische gevolg van deze volmaakte spiegeling. Het is nota bene een mooi voorbeeld van waar Slavoj Žižek telkens op zinspeelt, namelijk dat de virtuele realiteit zeer geschikt is om ons te attenderen op het virtuele gehalte van *elke* realiteit, ook die van de liefde.

Dat Shaw uitgerekend het pygmalionthema uitwerkte, wordt met vroegtijdig verlies van (de liefde van) zijn moeder in verband gebracht (Silvio 1985). Ook de narcistische factor in het pygmalionfenomeen is duidelijk (Plant 2012).

Terugkerend naar de kliniek had mijn patient Bernard in zijn jongvolwassenheid een grote liefde: Ella. Hij was gek van haar en heeft zich helemaal in een gepassioneerde verliefdheid verloren. Tot ze hem uiteindelijk afwees en hij in een zware depressie belandde, die zelfs opname in een psychiatrisch ziekenhuis noodzaakte. Min of meer bewust heeft hij zich nadien defensief van elke amoureuze opening afgekeerd. Dit onder het motto: geen twee keer. Menig psychoanalyticus zou dit (wellicht stilzwijgend) corrigeren: geen *drie* keer ...

Literatuur

- OVID (2001). *The metamorphoses* (Vertaling Horace Gregory). London/New York: Signet Classics, X v 371-466. <http://anthony.sogang.ac.kr/Classics/OvidPygmalion.htm>
- PLANT, D. (2012). A look at narcissism through professor Higgins in Pygmalion. *British Journal of Psychotherapy*, 28(1), 50-65.
- SILVIO, J.R. (1985). George Bernard Shaw's Pygmalion: A creative response to early childhood loss. *Journal of the American Academy of Psychoanalysis*, 23(2), 234-334.